

MEHMED ÂKİF'İN POETİKASI**Tacetin ŞİMŞEK*****Özet**

Tarihî olaylar, felsefî yaklaşımlar ve sosyal değişimler poetikaları etkiler. Türkiye’de millî edebiyat döneminde poetika yazarlar, millet kavramından yola çıkarlar. Şiir bireysel duyularını ifade etmekten çok toplumu uyandırma görevi üstlenir.

Mehmed Âkif millî edebiyat duyarlığına sahip bir şairdir. O, idealleri uğruna şiir söylemeyi erteler. Bu, onun şairlik gücünün az oluşuyla değil, şiire yüklediği misyonla ilgilidir. Âkif’in söylenecek sözü, verilecek mesajı, anlatılacak derdi vardır. Millî edebiyat anlayışının gereği olarak kişisel duygularını geri plana atar, milletin derdini dile getirir. Muhtevayı öne çıkarırken şiiriyeti bilerek arka plana iter. Ancak kalemını özgür bıraktığı zamanlarda bütünüyle lirik bir şairdir.

Âkif gerçekçi edebiyatın temsilcisi olduğu kadar idealist bir tavrın da takipçisidir. Durum tespiti yapar, öneriler ve önermeler sunar. Elinde değerler manzumesi çevresinde toplumu yeniden inşa edecek sağlam bir reçete vardır.

Safahat’taki manzumelerden ve Sebilürreşad dergisinde yayımlanan makalelerden Âkif’in poetikasını saptamak mümkündür. Buna göre Âkif, poetikasını Şuara suresine ve hadislerle dayandırır. Dolayısıyla poetikasının temel kaynağı ayet ve hadislerdir. O, ayet ve hadislerin makbul saydığı şiirin peşindedir. Şairin görevini de bu çerçevede tanımlar. Edebiyattan ahlaki ve sosyal fayda bekler.

Makalede *Safahat*’tan ve şiir üzerine yazdığı metinlerden örneklerle Mehmed Âkif’in poetikası tespit edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Mehmed Âkif, millî edebiyat, poetika, saf şiir, toplumcu şiir.

THE POETICS OF MEHMED ÂKİF**Abstract**

Historical events, philosophical approaches and social changes influence poetics. In Turkey the writers who write poetics in national literature period start the term nation. Poetry takes on the task of wakening the society rather than expressing individual perceptions.

Mehmed Akif is a poet who has national literature sensibility. He delays reading poem for his ideals. This is not about his being weak poet but the mission that he loads to his poetry.

Akif has words to say, message to transfer and pain to tell. As a rule of national literature conception he ignores personal feelings and he represents his nation’s problem. While he focuses on content, he pushes aside the poetics. However when he sets his pen free, he is completely a lyrical poet.

* Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, tacsimsek@hotmail.com.

He is the supporter of an idealist attitude as realist literature. He does assessment and offers suggestion and statement. He has a strong prescription to rebuild the society in terms of values.

It is possible to determine Akif's poetics looking the poems in Safahat and the articles published in the journal Sebilürreşad. Thus, Akif builds his poetics on The Poets (Ash –Shuaraa) and hadiths. Consequently the main source of his poetics is verses of Koran and hadiths. He goes after the poetry which includes verses and hadiths. He expects moral and social benefit.

In the study Mehmed Akif's poetics is going to be determined through the examples from Safahat and essays on poetry.

Keywords: Mehmed Akif, national literature, poetics, pure poem, socialist poetry.

Giriş

Tarihî dönemlerin ve olayların, felsefi yaklaşımların poetikaları belirleyen bir tarafı vardır. Türkiye’de millî edebiyat duyarlığıyla poetik metinler kaleme alan Ziya Gökalp, Emin Hâkî, Raif Necdet (Kestelli) gibi isimler, millet olma sürecine ait duyarlıkları öne çıkarırlar. Bu süreç edebiyatı da doğrudan etkiler. Şiir toplumu uyarma ve uyandırma görevine soyunur.

Ziya Gökalp’ın *Yeni Hayat* adlı eserine yazdığı “Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır.” (Tansel, 1989, s. 97) epigrafi, millet olma sürecine girmiş kavimlerde şuurun öne çıktığını sezdirir. “Şiir” ve “şuur” kelimeleri aynı kökten gelse de “şuur devri” tamlaması, sosyolojik bir bakış açısının ürünüdür.

Mehmed Âkif’in “Cemaat intibah ister uyanmaz gizli yaşlarla” dizesi şiir anlayışının dolaylı ifadesi olarak düşünülebilir. Âkif’e göre şiirin işlevi toplumu uyandırmaktır. Gizli gizli gözyaşı dökerek bunu başarmak mümkün değildir.

“Aslında Âkif, şairliğini bilerek dizginleyen, yeteneğini muhakemenin denetimi altına alan bir şairdir. Şair tabiatını kendi iradesiyle boğmak ve onun yerine bir idealisti, bir ahlakçıyı koymak ister” (Okay, 1998, s. 43). Çünkü onun anlatılacak toplumsal derdi ve verilecek mesajı vardır. Millî edebiyat anlayışının gereği olarak şair, şahsi duygularını kendine saklayarak milletinin derdiyle dertlenmek ister. Muhtevayı öne çıkarırken, şiiriyeti geri plana iter. *Mahalle Kahvesi, Köse İmam, Hasta, Hasır, Meyhane, Selma, Seyfi Baba, Kocakarı ile Ömer, Azimden Sonra Tevekkül, Yeis Yok, Hâlâ mı Boğuşmak? Alınlar Terlemeli, Umar mıydın?* gibi manzumeler mesaj endişesinin hâkim olduğu metinlerdir. Ancak Âkif kaleminin dizginini

gevşettiğinde söylediği *Gece*, *Hicran*, *Secde*, *Bülbül*, *Leyla*, *Bir Arıza* gibi şiirleriyle lirik bir şaire dönüşür.

Mehmed Âkif'in poetikası

1900'lü yılların başında Âkif şair olmakla olmamak arasında tereddütler yaşar. *Safahat*'a almadığı şiirlerinden birinde bu tereddütleri şöyle dile getirir:

Şair olamam, o belli zâten,

Bir nâzım olur muyum acep ben?

Nesrimde rekâket olmasaydı;

Evvelce gözüm de dolmasaydı,

Hiç nazma temayül eylemezdim,

Bir sadece beyt söylemezdim.

Heyhât bir iptilâ imiş bu;

Ben bilmez idim, hatâ imiş bu (Okay, 1998, s. 34).

Bu mısralar, Âkif'in şiire yönelik macerasını yansıtır.

“Şair olmak”la “nâzım olma”yı birbirinden ayırmakla işe başlayan Âkif, “şair olamayacağı” kanaatindedir; hedefi “nâzım olabilmek”tir. Şairin “nâzım olmak” isteğiindeki asıl sebep “nesrindeki rekâket”tir. “Rekâket”, “kekemelik, pelteklik, pepelik” anlamındadır. Nesir diline hâkim olamadığını düşünen, Türkçenin söz dizimine uygun güzel cümleler kuramamaktan endişe eden şair, talihini manzum ifade eder.

Burada Âkif'in alçakgönüllü tavrından söz edilebilir. Çünkü *Safahat* şairinin yazıları, onun nesir diline de hâkim olduğunu gösterir niteliktedir.

Âkif, şiire yönelme sebeplerinden birini nesir dilini ustalıkla kullanamayışı olarak kaydederken, diğer sebebi, olaylar ve durumlar karşısındaki hassasiyetine, dolayısıyla “gözlerinin dolması”na bağlamaktadır. Özetle “düzgün cümle kurmayı başarabilseydim, bir de duygusuz olabilseydim şiire asla meyiletmezdim. Bir beyit bile söylemezdim.” demekte; şiirle uğraşmayı “iptilâ” olarak tanımlamaktadır. İptilâ, “düşkünlük, bağımlılık, tiryakilik” demektir. Öyleyse Âkif'e göre “bağımlılık” oluşturan şiirle uğraşmak “hata”dır.

Orhan Okay'ın dikkatiyle bu mısralarda, yazmaya meraklı bir şair adayı vardır. Nesirde başarısız olduğunu düşünerek nazma yönelmiştir.

Şiire bir iç savrulmayla sürüklendiğini sezdirmek isteyen Âkif'ten şairlik konusunda iddialı olması beklenemez.

Âkif, birinci *Safahat*'ı “iki gözüm, kardeşim” diye hitap ettiği yakın dostu Mithat Cemal Kuntay'a imzalarken kitabın iç kapağına şu dörtlüğü yazar:

“Safahât'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz,

Yalnız, bir yeri hakkında: “Hazin işte bu!” der.

-Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?

-Üç buçuk nazma gömülmüş, koca bir ömr-i heder?” (Ersoy, 2001, s. 145).

Küfe, Kahve, Hasta gibi metinlerin şiir olmadığını düşünen Âkif'in bu sözleri şairliği konusundaki alçakgönüllü tavrıyla ilişkilendirilebilir. Ancak bu manzumeleri yazarken Âkif'in amacı şiir söylemek değildir.

1911'de yayımlanan ilk *Safahat*'ın manzum ön sözünde Âkif şiir anlayışını şöyle özetler:

Bana sor sevgili kaari, sana ben söyleyeyim

Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım:

Bir yığın söz ki samîmiyeti ancak hüneri;

Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne sanatkârım.

Şi'r için “gözyaşı” derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!

Ağlarım, ağlatamam; hissedirim, söyleyemem;

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!

Oku, şayet sana bir hisli yürek lâzımsa;

Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa (Ersoy, 2001, s. 40).

Bu mısralar, gerçekçi bir edebiyatın poetikasıdır.

Aslında Âkif'i gerçekçi edebiyatın temsilcisi saymak da yeterli değildir. Onda aynı zamanda idealist bir tavır hâkimdir.

Gerçekçi edebiyatta durum tespiti yapılır. Oysa Âkif, önerileri olan bir şairdir. Elinde, değerler manzumesi çevresinde toplumu yeniden inşa edecek sağlam bir reçete vardır.

Şair, manzum poetikasında iki kavramı karşı karşıya getirir. “Samimiyet” ve “tasannu”. Biri sözü içinden geldiği gibi söylemektir, diğeri yapmacık, sanatkârane ifadelerle süsleyerek söylemek.

İkinci karşılaştırma şiiri “gözyaşı” olarak tarif edenlerle, aczin şiirini yazanlar arasında gerçekleştirilir.

Acizlik, sözlük anlamıyla “başarısızlık ve güçsüzlük” biçiminde tanımlanırken, aşkın anlamıyla yalnızca ilahi irade karşısında boyun eğmenin ifadesi olarak düşünülebilir.

“Şi'r için gözyaşı derler” cümlesi, Servet-i Fünun kuşağına göndermedir. Şiir=gözyaşı benzetmesinin asıl kaynağı Fransız düşünür ve yazar Voltaire'dir. Voltaire'in “gözyaşı” benzetmesiyle şiiri ferdi duygulanmaların ifade aracı olarak gördüğü söylenebilir.

Batılıların santimentalizm dedikleri “aşırı duygululuk”, içlenmeler ve kahırlanmalarla kendini gösterir. Hayat karşısında iradi bir tavır gösteremeyen, dirençsiz, eylemsiz bir duruşu temsil eder. Âkif'in bunu kabullenmesi mümkün değildir.

Âkif, “Şi'r için gözyaşı derler, onu bilmem” derken bu yaklaşımdan uzak durur. Buradaki “bilmem” sözcüğü, konu hakkında bilgisi olmamak anlamında değil, “o düşünce bana yabancıdır, o düşünceyi benimseyemem, kabullenemem” anlamında değerlendirilebilir.

1913'te *Hakkın Sesleri* yayımlandığında Âkif'in üniversitede birlikte hocalık yaptığı Ömer Ferid Kam, şaire bir mektup yazar. Bu mektubun son paragrafında Ömer Ferid, Âkif'in sanat anlayışı ile ilgili bir tespitte bulunur:

İhtimal ki ‘sanat sanat içindir; sanattan maksat yine sanattır; sanatta dinî, ahlaki, siyasi bir gaye aramak abestir.’ diyen, senin mesleğine itiraz edenler, onu hoş görmeyenler vardır. Fakat o hâlde, yani sanat hakkındaki bu düstur kabul edildiği takdirde, onu dinsizliğe, ahlaksızlığa da âlet ittihaz etmemek lâzım gelir. Zira sanat bu sayede kayıttan azade edilmiş olmayıp, belki kuyûdun en berbadıyla takyid edilmiş olur. Ben senin eserlerinde bu düstura

muahalefetini gösterecek bir şey görmüyorum. Çünkü sen de sanatta gaye aramıyorsun; lâkin gayede sanat arıyorsun (Ersoy, 2001, s. 246).

Şair, 1914'te yayımlanan *Fatih Kürsüsünde* adlı 4. *Safahat*'ta yer verdiği ve şair Mithat Cemal Kuntay'a ithaf ettiği *İki Arkadaş Fatih Yolunda* adlı manzum öyküde şiir anlayışını hayal-hakikat çatışması çevresinde özetler. Yolculuk sırasında muhatabının "Sabahleyin bir hayli nükte fırlattın!/Hayali bol bol akıttın, serâbı çağlattın!" ifadeleri karşısında Âkif, şiir evreninde hayale hayat hakkı tanımaz ve hakikatin yanında yer alır.

"-Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...

İnan ki, her ne demişsem, görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!" (Ersoy, 2001, s. 251).

Âkif için aslolan hakikati söylemektir. Bu, sözü süsleyerek söylemekten çok daha önemli ve öncelikli bir meseledir. Kimi poetik metinlerinde şiir ve hayal ilişkisi, kelime tercihleri, hakikati hayalin rengine boyamadan tasvir etme, topluma yönelik gözlemleri şiire taşıma gibi yazma serüveniyle ilgili bilgiler verir.

Ben şiirde hayale dalmam. Basit şeylerden bahsederim. Meselâ bir taş, ona taş derim, 'hacer-i semavî' demem. Bu tahta, ona 'tahta' derim, 'taht' demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetleri ile değiştirip başka bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, görüldüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tespit etmeye çalışırım (Gökçek, 2005, s. 54).

Mehmed Âkif, şiiri ilhamın kanatlarına yüklemes. Şiirin çalışmakla, uğraşmakla yazılacağını söyler. Ona göre şair, odaya çekilip düşünecek, uğraşacak ve ter dökerek bir beyit meydana getirecektir.

Safahat şairi, şiir yazma serüvenini şu cümlelerle dile getirir:

Ben manzaraları odama getirir, orada kafa yorarım. Ter döker, dört duvar arasında şiirimi yazarım. Şiir yazmadan evvel çok düşünürüm; tam bir mühendis gibi, bir mimar gibi. Bir bina yapılacağı zaman nasıl ki mimar evvelâ düşünür; şurada oda, şurada merdiven, şurada salon, şurada mutfak, şurada banyo... Planını yapar, krokisini çizer, sonra binaya başlar. Tıpkı ben

de böyleyim. Eser yazmadan evvel bütün mukaddimatı hazırlarım. Eserime nasıl gireceğim, neticeye nasıl varacağım. Bütün bunları hayalimde kurarım. Ondan sonra yazmaya başlarım. İstedğim neticeye varırım (Gökçek, 2005, s. 55)

Âkif'in poetikası, 27 Haziran 1912'de *Sebilürreşad* dergisinde yayımlanan "Şiir Nasıl Olmalı?" adlı yazıdan okunabilir. Bu metin, *Sebilürreşad*'ın her sayısında "Tefsir-i Şerif" başlığı altında Mehmed Âkif imzasıyla yayımlanan seri yazılardan biridir. Yazıda Âkif, şiir anlayışını Kur'an-ı Kerim'e, özellikle de Şuara suresine dayandırır. Şuara suresinin 224 ila 227. ayetlerini yorumlar. Önce ayetlerin aslını, ardından mealini verir. Âkif'in tercümesi şöyledir:

Şairlerin arkasından ancak sapıklar gider. Görmüyor musun ki onlar her vadiye dolaşıyorlar. Hem yapmadıkları şeyleri söylüyorlar. Yalnız, iman ederek salih amellerde bulunanlarla Allah'ı sık sık hatırlayanlar, bir de zulme karşı çıkanlar için söz yoktur. Zulmedenler ise nasıl bir âkibete uğradıklarını anlayacaklardır.

Âkif, bu meali verdikten sonra "Millete musibet şairler" diye bir başlık atar ve özetle şunları kaydeder: Gerçekten, her vadiye dalıp çıkan, yalancılıktan başka sanat sermayesi olmayan, işleyeceği konular tükendikçe ötekine berikine saldıran, herkesin özel sırlarını ortaya dökmek için dilini maymuncuk gibi kullanan; bir mazmun, bir kafiye uğruna bin hakikati, bin hikmeti kurban ediveren, bir nüktenin hatırı için akla hayale gelmeyecek rezaletlere kucak açan bu serserilerin etrafında daima bir sürü kopuk dolaşır ki, bunlar o saçmalıkları nimet sayar gibi kabullenir ve gezdikleri her yere saçıp dururlar.

"İşte gerek bu mahiyetteki şairler, gerekse onların yarıdakçıları, mensup oldukları millet için birer musibettirler. Bunların çokluğu, toplumsal çöküşün en sağlam kanıtıdır" (Ersoy, 2012, s. 75).

Âkif, bu yorumu yaptığı tarihten kırk dokuz gün sonra 15 Ağustos 1912'de *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı manzumeyi yazar. Orada eski yeni olumsuz şairlerden söz ederken üslubu çok serttir. Manzumesinde, büyük âlim ve mücadele adamı Abdürreşid İbrahim'i Süleymaniye kürsüsüne oturtur ve onun dilinden bizdeki 'üdebâ'yı, yani edipleri, şairleri eleştirir.

Bazı şairlerimizin bayağı yaratıklar olduğunu, bu hâlleriyle halkı aydınlatmalarının mümkün olmadığını söyler. Özellikle klasik dönem şairlerine ateş püskürür. Şairleri "simsar" diye tanımlarken son derece acımasızdır. Eski divanları âdeta lânetler.

Üdebânız hele gâyetle bayâ' mahlûkat...
 Halkı irşad edecek öyle mi bunlar? Heyhât!
 Kimi Garb'ın yalnız fuhşuna hasbî simsar;
 Kimi "İran malı" der, köhne alır, hurda satar!
 Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarâb;
 Biradan, fâhişeden başka nedir şî'r-i şebâb?
 Serserî: Hiçbirinin mesleği yok, meşrebi yok;
 Feylesof hepsi, fakat pek çoğunun mektebi yok (Ersoy, 2001, s. 212).

Manzumenin devamında *Tarih-i Kadim* odaklı tartışmada Tevfik Fikret'i tanımlamak için kullanacağı ifadelerle şair, "Allah'a söven", "para karşılığında satın alınabilen" ve "kilisede çan çalan utanmaz" kişi olarak betimlenir. Âkif'in kaleminden yine öfke damlamaktadır.

"Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:

Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!" (Ersoy, 2001, s. 212).

Âkif, Safahat'ın *Hatıralar* adını taşıyan beşinci kitabındaki *Berlin Hatıraları*'nda dönemin genel şiir zevki konusundaki eleştirisini netleştirir:

"Ne kaldı? Bir edebiyâtımız mı? Vâ esefâ!

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;

Ya rûh-ı milleti efsunluyor, uyuşturuyor;

Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!" (Ersoy, 2001, s. 346).

Buna göre Âkif, edebiyatın "*bir ihtiyaca cevap vermesi*" yanında milletin ruhunu büyümeden, uyuşturmadan ve duygusal çatışmalara meydan vermeden yapılması gerektiği kanaatindedir.

Âkif bu düşüncelerinde yalnız değildir. Dönemin hikâye, roman, tiyatro, mektup, sözlük, antoloji ve özellikle eleştiri vadisindeki önemli ismi Raif Necdet [Kestelli] (1881-1936), 1908-1914 yılları arasında Resimli Kitap'ta yayımladığı, daha sonra 1922'de *Hayat-ı Edebiye*'de bir araya getirdiği yazılarda millî edebiyatın poetikasını yazar ve bu çizgide Âkif'i de örnek gösterir.

Kestelli de sanatın bir ihtiyaçtan doğduğu; edebiyatın sırf zevkten, eğlenceden, aşktan, gelip geçici kişisel fantezi ve ihtiraslardan ibaret olmadığı, edebî eserlerle yalnız sanata değil, aynı zamanda toplumsal ve düşünsel yükselmeye, millî gelişmeye de hizmet edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Öyleyse sanatkar dikkatini bireysel fantezilerden ayırarak hakikate çevirmelidir. Şair ve edip olmadan önce toplumsal ve millî bir birey olduğunu, bunun için de şiirle ve edebiyatla insanlığa, vatana hizmet etmek zorunda olduğunu unutmamalıdır. Şair, öncelikle vatanî konuları işlemeli, okuyucunun ruhunda millî heyecanlar uyandırmalıdır. Şiir, hassas ruhlara yüksek seviyelerde titreşimler, güzellikler vermeli, şiirde mana arayanlara medeniyet ve hakikat ışıkları serpmelidir. Bu tür şiire Mehmed Emin ve Mehmed Âkif'in manzumeleri örnek verilebilir. Özellikle Âkif'in *Safahat*'ı millî dertlerimizi, gafletlerimizi bütün çıplaklığıyla göstermesi bakımından edebiyatımızın şaheserlerinden (chef d'oeuvre) biri olarak kabul edilmelidir. Ayrıca şair, ahlak kurallarının dışına çıkmamalıdır. Zira bir sanatkar topluma ve genel ahlak kurallarına zarar verecek toplumun bireyleri arasına nifak tohumu serpecek bir eser yazmaya hem vicdanen hem de mensubu bulunduğu toplumun bir üyesi olarak mecburdur. Bu nedenle hiçbir şair ya da edip, kayıtsız serbest ve hür olmadığını, aksine sosyal ve millî bir görevi olduğunu unutmamalıdır (Gündüz, 1999, s. 195-196).

Meşrutiyet dönemi şairlerinden Emin Hâkî (1889-1920) de *Hakkın Sesleri* kitabının yayımlanması üzerine yazdığı yazıda Âkif'le benzer düşünceleri paylaşır:

Edebiyatı “bir milletin derece-i ilm ü irfan ve efkâr ve hissiyatının miyarı” olarak tarif eden Hâkî, Mehmed Âkif'in divan şiiri geleneğine yönelik eleştirisine bütünüyle katılır. Âkif'in,

“Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarâb;

Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebâb?”

beyitini naklederek “isimleri hatırda olan ve olmayan sahib-i divan şairlerimizin” bu beyitteki “tariz”i [dokundurmayı] hak ettiklerini düşünür. Fuzulî divanının “ihtisat-ı âşıkane” [âşıkane duygulanmalar] ve “yeknesak feryatlar”dan [tekdüze çılgınlardan] ibaret olduğunu; Nef'î'nin “bize yalnız mutantan [tantanalı] ve ahenkdar medhiyeler, galiz ve nefret-âver hicviyeler yadigâr” ettiğini; Nedim'in “latif ve zarif teşbihler”den ibaret “âşıkane ve rindane parçalar” bıraktığını söyler (Erbay, Tozlu, Şimşek, 2005, s. 24).

Bu ifadeler, genel olarak millî edebiyat döneminin divan şiirine bakışını yansıtırken edebiyata toplumsal fayda açısından yaklaşmanın da göstergesidir.

1913'te yayımladığı *İkaz* kitabındaki şiirlerle Âkîf'in takipçisi durumundaki Emin Hâkî'ye göre şair ve yazarlar, bir milletin ahlak, fikir ve hissiyatını eğitirler. Bu nedenle gayretli omuzlarına yüklendikleri vatan görevinin ağırlığını takdir etmelidirler (Erbay vd., 2005, s. 24).

Âkîf gibi edebiyata millî gaye ve toplumsal fayda açısından bakması, Hâkî'nin divan şiiri geleneğine karşı çıkışının asıl sebebidir. Hâkî de Âkîf gibi "sanat sanat içindir" anlayışını lüks bulur ve ülke gerçekleriyle bağdaştıramaz. Edebiyatı millî amaçlara hizmet etmesi gereken bir vasıta olarak görür. İnkılâb-ı Edebî dergisinin Temmuz 1328/1913 tarihli 2. sayısında yayımlanan "*Mütalâat-ı Edebiyeden: Yenilik*" başlıklı yazısında Hâkî sanatta gaye üzerinde durur:

Ben diyorum ki, millet şahikat-ı şeref [onur zirveleri] ve tealiye [yücelmekle] yükselsin, tekemmül etsin [olgunlaşsın], o gün bütün genç ediplerimiz en gür sesleriyle sanat sanat içindir diye haykırsınlar. Fakat bugün az çok edebiyat ile alâkadar olan her ferdin vücuda getirdiği eser, bir gaye-i millîyi [millî ülküyü] terennüm etmelidir [söylemelidir] (Erbay vd., 2005, s. 25).

Emin Hâkî, eski şiir geleneğini "Eslâfımız bir şey yapmadılar" cümlesiyle yargılamakta, içinde yaşadığı dönem edebiyatı hakkındaki olumsuz kanaatlerini de belirtir. Tıpkı Âkîf gibi Servet-i Fünun döneminin gözyaşıyla beslenen marazi söyleyiş tarzını kesinlikle onaylamaz. Hâkî'nin kanaatleri dönemin moda şiir anlayışlarına yönelik özeleştiri niteliğindedir:

Fakat biz ne yaptık?.. Sâha-i matbuatı [basın dünyasını] 'dans salonu' menzilesine [derecesine] ve âheng-i edebîyi [edebî ezgiyi] 'opera'ya çevirdik. Kütüphane-i millîmizi [millî kütüphanemizi] 'zambaklar, sayfıyeler [gezintiler], sevmek sanatları, izdivaç [evlilik] mektupları' gibi bahnâmeler [cinsel içerikli açık saçık metinler] ve 'yeşil rüyalar, pembe hülyalar' gibi hezeyannâmelerle [saçmalama, sayıklama metinleriyle] imlâ ettik [yazdık]. Ahlak-ı millînin sukutuna [düşüşüne] ve dolayısıyla vatanın harabisine [yıkılmasına] pek büyük hizmetler ettik (Erbay vd., 2005, s. 28).

Hâkî'nin edebiyat çevrelerinde istisna olarak gördüğü ve rol model olarak benimsediği tek isim Mehmed Âkîf'tir. Hâkî, *Mektepli* dergisinin 21 Recep 1331/26 Haziran 1913 tarihli ve

5. sayısında yayımlanan “*Kütüphane-i Millîde Zenginlik: Hakkın Sesleri*” başlıklı yazıda şairliğine hayranlık duyduğu Âkif'e şöyle seslenir:

Âkif, sen ey muhterem ve büyük üstad!

Sen bize Safahât-ı hayatı [hayat evrelerini] açtın. Orada en derin yaralarımızı gösterdin, sen bize Süleymaniye Kürsüsü'nden hitap ettin. Bütün emraz-ı içtimaiyemizi [toplumsal yaralarımızı], mesavi-i siyasimizi [siyasi kötülüklerimizi] okudun, şimdi de, Hakkın Sesleri'ni ismâ ediyorsun [işittiriyorsun]. O sesler; âlem-i illiyyînden [yüce âlemden] sâha-i süfliye [aşağılık yere], bizlere; birer hitabe-i ateşîn [ateşli sesleniş], birer barika-i hakikattir [hakikat şimşegidir]. Âkif, sen bu zemin-i pestîdenalçak yeryüzünden] o kadar yükselsin ki; muarızların [karşıtların] güneşi balçıkla sıvamak isteyen budalalardan ibarettir.

Var ol ey âlî-haslet [yüce huylu] ve muazzam [büyük] şair!

Her hususta iflas eden bu zavallı millet, hiçbir şeyiyle iftihar etmesin, yalnız evet yalnız seninle, senin eserinle (Erbay *vd.*, 2005, s. 29).

Yaşadığı dönemin şiir ortamına yönelik olarak çizdiği olumsuz tablo içinde Âkif, Rus bilim ve edebiyatını model olarak dikkatlere sunar. Rusların fen bilimlerindeki çalışmalarıyla yeni keşifler yaptığını, edebiyatıyla da yeryüzünü çalkaladığını söyler. Mümkün olsa, bizdeki sahte örnekleri ülkeden atacağını, Rusya ile kontrat imzalayarak oradan şairler getirip Türk milleti için eserler yazdırabileceğini kaydeder.

O, benim en ebedî hasmım olan Rusya bile,
Hakk'ı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.
Mütefeninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;
Edebiyatı anıldıkça zemin çalkanıyor.
Kudretim yetse eğer, on yedisinden yukarı,
Üdeba nâmına kim varsa, huduttan dışarı
Atarım, taktırarak boynuna bah-nâmesini;
Okuyan yaftayı elbette çıkarmaz sesini.
Sonra bir tarz-ı telâfi bulurum: -Gerçi garib-
Konturat akdederek Rusya'dan on, on beş edib

Getirir, yazdırırım millet için birçok eser! (Ersoy, 2001, s. 212)

Âkif, *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'da sözü yine şairlere getirir ve Hocasâde'nin dilinden (Ki Hocasâde Âkif'in kendisidir.) eleştiri oklarını para karşılığı ismarlama şiirler yazan kalem erbabına yöneltir:

“Ben de tarih okudum, âlemi az çok bilirim.

“Şuara” dendi mi, birdenbire oynar sinirim.

İyi gün dostu herifler, o ne yordakçı gürûh,

O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.

Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri...

Onlar azdırdı, evet, başlıca pes-pâyeleri.

Bu sıkılmazlara, “meth et!” diye mangır sunarak,

Ne erâzil, adam olmuş, oku tarihi de bak!

Edebiyyata edepsizliği onlar soktu:

Yoksa din perdesi altında bu isyan yoktu (Ersoy, 2001, s. 370-371).

Burada muhatap, klasik dönemin caize karşılığı şiir yazan, devletlülere abartılı övgüler dizen şairleridir. Bazılarının kalemini yer yer tasavvufa daldırması Âkif'in öfkesini yatıştırmaz; aksine kızgınlığını körükler. Ona göre “*tasavvuf Türk'e sürülmüş olgun şıra*”dır.

Klasik dönemde söylenen şiirlerin büyük oranda içki ve meyhane izlekli olması da Âkif'in ölçsüz bir genellemeyle acımasız eleştirilerine konu olur.

Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarâb;

Kible: Tezgâh başı, meyhaneci oğlan: Mihrâb.

Git o “Divan” mı, ne karn'âğrısıdır, aç da onu,

Kokla bir kerre, kokar mis gibi “Sandıkburnu!”* (Ersoy, 2001, s. 371).

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, makbul şiir hangisidir?

Köse İmam'ın “*Peygamberimiz şiiri sever*” uyarısı karşısında Hocasâde şöyle devam eder sözlerine:

* Yenikapı'da tarihî meyhanelerin olduğu yer (Âkif'in notu)

“-Vâkıa, “inne min’e’ş-şi’ri...” büyük bir ni’met:

Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin hikmet...” (Ersoy, 2001, s. 371) der.

Âkif, Hocaşâde'nin ağzından “*İnne mine’ş-şi’ri...*” derken “Öyle şiir vardır ki, hikmettir” (Canan, 1988, s. 182) mealindeki hadis-i şerife gönderme yapar. Özünde hikmet yani hakikatin bilgisi varsa o şiirin kabul göreceğini sezdirir.

Bu örnekten yola çıkılarak denilebilir ki, Âkif'in poetikadaki temel kaynağı ayet ve hadistir. O, ayet ve hadisin makbul saydığı şiirin peşindedir. Kur'an'ı ve Peygamber sözlerini referans alan bir poetikanın sahibidir.

1910'lu yıllarda edebiyat dünyamızda bu anlamda başka bir poetika bulmak mümkün değildir; 1940'lı yıllarda Necip Fazıl'ın kaleme alacağı Poetika'ya kadar da olmayacaktır. Necip Fazıl, Âkif'in şiir, toplum ve din ilişkilerini öne çıkardığı yaklaşımı 'Poetika'sında *Şiir ve Cemiyet, Şiir ve Din* gibi başlıklar altında sistemleştirecektir. Şiir ve şairi toplumun en sadık, en gerçek ve en emin uyarıcıları ilan edecek, “Dinin olmadığı yerde hiçbir şey yoktur; yokluk bile yok... Şiir ve sanatsa hiç yok...” diyecektir (Kısakürek, 2001, s. 486, 490).

Kur'an ve hadis kaynaklı poetikası, Mehmed Âkif'i yaşadığı dönemde farklı kılan özelliklerden biridir.

Âkif, 1896 yılında *Resimli Mecmua*'da yayımlanan ilk şiirlerinden itibaren dinî ve ahlaki bir çizgide manzumeler kaleme alır. Tanzimat şiirinin güçlü isimlerinden etkilenmelerle başlayan bu süreç Âkif'in cümlelerinde şu şekilde ifadesini bulur:

“İlk şiirlerim 1896 senesinde Resimli Mecmua'da çıktı. Konuları ahlaki, dinî, pek azı garamî (aşka dair, âşıkâne, lirik) idi. İlk şiirlerimde birkaç şairi kendime numune olarak almıştım. Bunların başında Ziya Paşa gelir. Nâci'den, Namık Kemal'den, Hâmit'ten de pek çok istifade ettim.” (Yardım, 1996, s. 37).

“Şairin ilk şiirinin “*Kur'an'a Hitap*” adını taşıması da dikkate değer bir ayrıntıdır” (Tansel, 1945, s. 14).

Âkif, “Şiir Nasıl Olmalı?” adlı yazısında, şairlerin toplum hayatındaki yerinden ve öneminden bahseder. Âkif'e göre, din namına, ahlak namına, Allah korkusu namına kalbinde hiçbir şey taşımayan; zulme, haksızlığa karşı bütün samimiyetiyle karşı çıkmayan şairler, hangi toplumda çok miktarda varsa, Allah o topluluğun belasını vermiş demektir. Çünkü bir milletin ruhu edebiyatında görülür.

Ruhu yüksek olan bir milletin kalbinde, sefil karakterde insanlar türeseler de, üreyemezler. Âkif'in tespitiyle şairlerin görevi milletin fertlerine yüksek bir terbiye sunmak, ulvi ve sağlam fikirleri güzel sözlerle ifade etmek ve kalplerde sihirli bir etki uyandırmaktır. Bu görevi ihmal etmek, milletin çöküşüne yol açar.

Âkif'in ifadesiyle İslamiyet, şiirin temizini makbul görür, murdarını reddeder. Efendimiz, sahabiler içindeki şairleri dinlemenin ötesinde, cahiliye döneminde yetişmiş söz erlerini de şiirlerinin değerine göre takdir etmiştir.

Hamasî söyleyişte erişilemeyecek bir yükseklikte bulunan Antere, Peygamberimizin övgüsünü kazanmış bir şairdir. Âkif, Hazreti Abbas'ın, "Şiir hafızası Ömer kadar güçlü olan başka bir adam görmedim" sözünü naklederek Hazret-i Ömer'in şiire olan ilgisine dikkati çeker. Bütün bunlar, iyi şiiri İslam'ın da onayladığını düşündürür.

Şiirin yayımlanmış olmasının zulme karşı duruş anlamı taşıdığını vurgulayan Âkif, bunun hem kişisel hem de toplumsal bir anlamı olduğunu belirtir.

Şair, saldırıya uğrayan masum kimliğini şiirle koruyacağı gibi, zulme uğrayan milletini de dil ve söz kılıcıyla savunacaktır.

Âkif toplumsal amaç, fayda ve ahlak eksenli edebiyat anlayışını şöyle özetler:

1. Şiir için, edebiyat için 'süs', 'çerez' diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere göre süsten, çerezden evvel giyecek yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiçbir şey söylemez. Hele "Sanat sanat içindir, sanatta gaye yine sanattır, edebiyatta edebiyattan başka gaye aramak sanatı kayıt altına almaktır" gibi nazariyeler bizim idrakimizin çok üstündedir.
- 2 Biz edebiyatın vatani olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiçbir milletin edebiyatını kendimize mal etmek istemeyiz.
3. Biz, edebiyattan ahlaki, sosyal bir fayda bekleriz. Bizim inancımıza göre edepsizliğin başladığı yerde edebiyat biter.
4. Sosyal dertlerimizi dökmekten, yaralarımızı göstermekten çekinmeyiz. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir.
5. Bizim halkımız için eserler lâzım.

6. Sade yazmak bizim için asıldır. Ne zaman bu asıldan ayrı düşmüşsek, mutlaka zor durumda kalmışız.
7. Sosyal hayatımızın gözünü açacak, hislerimizi yükseltecek, yardımseverliğimizi galeyana getirecek, ahlakımızı süsleyecek, kısaca bize ibret dersi verecek bir edebiyata muhtaç bulunuyoruz (Gökçek, 2005, s. 50; Yetiş, 2006, s. 74; Canım, 2007, s. 27).

Sonuç

Mehmed Âkif, referansı öncelikle ayet ve hadis olan bir şiir anlayışının temsilcisidir. Millî edebiyat duyarlılığıyla kalem oynatmış; şairliğini kartvizit olarak değil örtü olarak kullanmış, “*toplumun var veya yok olma savaşını şairlikten önde tutmuş*” (Karakoç, 2000, s. 16), “*batmakta olan bir toplumu kurtarmanın çığlığı, sesi, öfkesi, yalvarışı ve direnişi*” (Karakoç, 2007, s. 68) bir imzadır. Şiiri kutsallara bağlılığın ifade aracı olarak görmüş; içinde yaşadığı ve vicdanı olmayı tercih ettiği toplumun hastalıklarına tanı koyma ve tedavi önerme amacıyla şiir yazmıştır. Poetikasında şair için biçtiği rolü hayatında eksiksiz oynamış, şiire yüklediği işlevi de eserlerinde cömertçe yansıtmıştır.

Mithat Cemal Kuntay'ın naklettiği bir anekdot, hem Âkif'in şairliği konusundaki alçak gönüllülüğünü hem de sanatkâr kişiliğinin oluşmasında çok büyük katkısı olan annesinin bilgeliğini sezdirir niteliktedir:

Oğlunun şair olduğunu herkesten sonra duyan Emine Şerife Hanım, bir gün Âkif'e sorar:

-Sen şairmişsin, öyle mi?

Âkif cevap verir:

-Eloğlu bu, söylerler. İnanma, anne!

Ardından *Mahalle Kahvesi*'nin, *Küfe*'nin “lakırdı”dan ibaret olduğunu söyledikten sonra annesinin ısrarı üzerine *Kahve* adlı manzumeyi okur ve ilave eder:

-Dedim ya anne, laf işte. İpe sapa gelmez şeyler...

Emine Şerife Hanım gözlüğünün üstünden oğluna uzun uzun bakar, şefkatle gülümser.

-Hayır, der, laf değil. İncesini ipe, kalınını sapa dizmişsin (Kuntay, 1986, s. 282).

Kaynaklar

- Canan, İ. (haz.) (1988). *Kütüb-i sitte*. C. 8, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Canım, R. (2007). *Mehmed Âkif ve istiklal marşı*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınevi.
- Çokum, S. (1986). Şiirleri gibi bir Âkif. *Türk Edebiyatı*. S 158, Aralık.
- Dayanç, M. (2012). Hatıralar ışığında Mehmet Âkif Ersoy'un karakteri. *Türk Yurdu*. Sayı: 301, Eylül.
- Erbay, E., S. Tozlu, T. Şimşek (2005). *Potin ve şiir - Emin Hâkî'nin hayatı ve eserleri*. Erzurum: Suna Yayınları.
- Ersoy, M. Â. (1912). Şiir nasıl olmalı? *Sebilürreşad*. 27 Haziran.
- Ersoy, M. Â. (2001). *Safahat* (haz. C. Kurnaz, M. Tatçı, K. Akarsu, A. Hayber, E. S. Tozlu). Ankara: MEB Yayınları.
- Ersoy, M. Â. (2012). *Tefsir yazıları ve vaazlar* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gökçek, F. (2005). *Mehmet Âkif'in şiir dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gündüz, O. (2005). Resimli Kitap'taki yazılarına göre Raif Necdet Kestelli'nin poetikası. *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı* (Y. Çelik ve T. Şimşek'le). Erzurum: Bakanlar Matbaacılık.
- Karakoç, S. (2000). *Edebiyat yazıları III: Eğik ehramlar*. 2. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2007). *Edebiyat yazıları II: Dişimizin zarı*. 3. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2013). *Mehmed Âkif*. 16. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2001). *Çile*. 44. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1986). *Mehmet Akif: Hayatı, seciyesi, sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okay, M. O. (1998). *Mehmed Âkif: Bir karakter heykelinin anatomisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tansel, F. A. (1945). *Mehmed Âkif-Hayatı ve eserleri*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Tansel, F. A. (1989). *Ziya Gökalp külliyatı I: Şiirler ve halk masalları*. 3.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yardım, M. N. (haz.) (1996). *Safahat*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Yetiş, K. (2006). *Bir Mustarip: Mehmet Akif Ersoy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- www.mehmetakifersoy.com